

## **МАКЕДОНСКИОТ ПРЕРОДБЕНИКОТ АРХИМАНДРИТОТ ХАЦИ ПАВЕЛ ГРАМАТИКОВ - БОЖИГРОБСКИ\***

**Автор на воденскиот народен говор на преводот „Кониовско евангелие“ или „Неделното евангелие“, што заедно со другите преводи претставува мала книжнина и влијаел и за поставувањето на јазичното прашање во времето на преродбата.**

**Неговите лингвистички способности, неговите идеи, стремежи и патриотизам служат за пример и патоказ во културно-националниот развиток на македонскиот народ**

Македонскиот јазик, како и македонскиот народ, има долга и бурна историја. Уште во ИЦ век, врз основа на еден од неговите дијалекти, на оној на кој што зборувале особено Македонците од Солунско, е создаден првиот литературен словенски јазик. Тоа е народниот старомакедонски, односно старословенскиот литературен јазик на кој темелите му ги поставиле првите сесловенски просветители, браќата св. Кирил и Методиј. Тој јазик со векови го употребувале сите словенски народи, внесувајќи во него елементи од своите народни говори.

Процесот на употребата на македонскиот јазик во литературата бил многу побавен и потешок отколку кај другите јужнословенски јазици поради специфичните услови во кои се развивал. Имено, македонскиот народ во својата историја бил најдолго под ропство, а со целосна слобода се здоби дури по Втората светска војна, со создавањето на Народна Република Македонија во рамките на заедницата на југословенските народи и народности, а денес во независна и самостојна Република Македонија.

Македонскиот народен јазик со векови егзистирал и се употребувал под поднебјето на Македонија. Меѓутоа, со културно-националниот развиток кон крајот на ЦВИИИ и почетокот на ЦИЦ век, започнала една нова ера на македонскиот јазик. Тоа особено било изразено во градовите Солун, Кукуш, Воден, Ениџе-Вардарско и др. Затоа, во ЦВИИИ век, елементи на македонскиот народен говор почнале да влегуваат широко во делата со црковна содржина.<sup>1</sup> Тие елементи сè повеќе се присутни не само во преведените проповеди, туку и во многу други ракописи.

Кон крајот на XVIII век и почетокот на XIX век, во Македонија во голема мера се развивале трговијата и занаетчиството, а како резултат на тоа се создале првите граѓански социјални групи. Голем број македонски трговци оделе во западноевропските земји да тргуваат, при што доаѓале во допир со прогресивните идеи, со европската култура и цивилизацијата, како и со литературните достигнувања. При враќањето во Македонија, тие „талкачи по светот“ станувале носители на сите прогресивни идеи. Како резултат на тоа, кај нив се будела македонската национална свет и тие станувале организатори на просветната борба и активности, трудејќи се да отворат народни училиште и цркви.

Меѓутоа, до почетокот на XIX век, училиштата и црквите биле во рацете на Грчката патријаршија. Уште на почетокот на своето создавање, грчката буржоазија започнала да ја развива својата „мегало идеја“ за елинизирање на Македонија, пред сè, преку просветата. Не потоеле македонски училишта и затоа голем број македонски преродбеници од ова време првото образование го добиле на грчки јазик.

Солун како трговски центар на Македонија, во исто време бил и духовен центар на Македонците. Исто така, таму се развивала и оттаму се раководела просветната борба. Затоа Солун го посетувале Димитар Миладинов, Рајко Жинзифов, Јордан Хаџи Константинов-Џинот, Хаџи Павел Божигробски и др. Така, во Солун во 1838 година била отворена и првата македонска печатница на архимандритот Теодосие Синатиски<sup>3</sup>, а подоцна и печатницата на Кирјак Држиловецот<sup>4</sup>, или Кирјак Држилович<sup>5</sup>, што претставувало голем напредок во печатарството и во културно-националниот развиток во целина.

Од големо значење за солунските Македонци била 1866-та година кога започнало со работа македонското училиште во куќата на Костадин и Кирјак Држиловци, Македонци доселени од воденското село Држилово. Основите на училиштето ги поставил културниот работник и реформатор од периодот на преродбата, Ѓорѓи Динката<sup>6</sup>, синот Костадин Држиловец, со помош на неговата сестра Славка. Ѓорѓи К. Динков (Динката) објавил неколку статии во весникот „Македонија“ на македонски јазик и со тоа предизвикал реакција

Во 1858 година, пак, во Кукуш првпат била изведена богослужба на црковно-славјански јазик, со што започнала и борбата за свои домородни владици и попови. Како резултат на таквите состојби, Патријаршијата го испратила во Кукуш Македонецот Партение Зографски. Инаку, Партение Зографски е роден во Галичник, во 1820 година. Во Охрид бил учител на Димитар Миладинов, кого го задоил со патриотски дух. Потоа, Партение учел во Атина и најпосле во Москва, каде што завршил богословска академија.

Во половината на XIX век во Македонија се развивала книжевно-преведувачката дејност со религиозна содржина. Познати се многу ракописи со црковни слова, поуки, молитви и слично, пишувани со грчка азбука, а се јавувале и преводи од евангелието. Еден од тие преводи, направен од Хаџи Павел

Божигробски, со воденски говор, бил отпечатен во Солун, во 1852 година. Станува збор за таканареченото „Кониковско евангелие“ или „Неделното евангелие“, што заедно со другите преводи претставувало мала книжнина и влијаело и за поставувањето на јазичното прашање во времето на преродбата.

Хаџи Павел Граматиков-Божигробски, како архимандрит - најстар монашки чин, односно старешина во манастир имал големи заслуги за македонскиот културно-национален развој и за националното будeње на македонскиот народ во тој период. Тој е роден во чивлигарското село Кониково, околина Ениџе-Вардарско (Пазар), Воденска епархија. Не е познато кога е роден, но се знае дека уште мал останал без родители и бил принуден сам да се пробива во животот. Уште како дете ги носел на пасење овците на побогатите селани со цел да обезбеди средства за живот. Меѓутоа, поради една семејна несреќа што многу го погодила, заминал во Света Гора, каде што се покалуѓерил. По извесно време, од Света Гора заминал во Ерусалим каде служел во словено-српскиот манастир „Св. Михајло“, прочитувајќи огромен број грчки книги со што многу добро го изучил грчкиот јазик. Подоцна заминал во Русија, а околу 1850 година станал протосингел – монашки чин - на ерусалимскиот патријарх, со должност управител на метосите, односно имотите или ваковските места со црковно обележје на Патријаршијата во Македонија, со седиште во Солун.

Во 1865 година, Хаџи Павел Божигробски, како претставник на ерусалимскиот манастир „Св. Михајло“, заминал за Прага со цел да собира помош за манастирот. На пат за Прага, се задржал во Белград од каде што понел писмена препорака од д-р Јанко (Јан) Шафариќ, директор на Белградската државна библиотека, адресирана до владиката Ригера во Прага. Во оваа препорака, од 22 септември, односно 4 октомври 1865 година, се вели:

„Високопочитуван господин и пријател!

Доносителот на ова писмо, благословениот отец Павел, архимандрит од словено-српскиот манастир „Св. Михајло“, ме замоли да му дадам препорака за Златна Прага, бидејќи сака при своето патување да ја посети таа стара словенска столица. Јас се осмелувам да ве молам да му помогнете да ја постигне својата цел. Тој е родум македонски Б’лгарин од Солун и собирал доброволна помош за возобновување на храмот на Архангел Михајло во Ерусалим.“

По враќањето од Прага во Македонија, Хаџи Павел бил многу прогонуван од грчкото духовенство. Затоа бил принуден да бега од Воден и Солун, при што за одреден период заминал за Северна Македонија и останал како игумен во еден манастир близу Кратово. И таму неуморно работел на издигање на македонска свест меѓу населението од Кратово, Паланка и Штип. По покана на воденчани се вратил повторно во Воден, каде што станал претседател на општината. Во 1871 година, патувајќи од своето родно село Кониково за Битола, каде што бил определен за владика, Хаџи Павел умрел во гратчето Вртикоп во близината на Воден и бил погребан зад олтарот на црквата.

Хаџи Павел Божигробски бил првиот раздвижувач на македонското национално чувство во Јужна Македонија. Тој бил водач и заштитник на македонските народни маси, борец за идејата на славјанското братство. Тој често ги посетувал селата во Воденско, Ениџе-Вардарско и Гуменциско, агитирајќи меѓу македонските народни маси да отворат македонски народни училишта и цркви. Тој ги советува и помагал селаните, побудувајќи во нив љубов за мајчиниот јазик и македонската народност. Како резултат на неговата родољубива дејност и со негова материјална помош биле основани македонски народни училишта во повеќе градови во Јужна Македонија. Исто така, Хаџи Павел од своите лични заштеди купувал икони и други потребни материјали за посиромашните цркви ширум Македонија.

Архимандритот Хаџи Павел не бил само родољуб, донатор, родоначалник и основач на македонски народни училишта и цркви, туку тој имал и голема улога за појавата на првите никулци на македонската книжевност. Имено, тој го превел од грчки на македонски јазик, на воденски говор, едно од велигденските евангелија, т.е. „Кониковско евангелие“. Евангелието било печатено во Солун, во 1852 година, во печатницата на Кирјак Држиловец, употребувајќи грчки букви. За печатењето на евангелието со грчки букви, Хаџи Павел тргнал од фактот што македонскиот народ не го познавал словенското писмо, кое во тој период се употребувало најмногу по манастирите. Освен тоа, дело пушувано со грчки букви не предизвикувало голема реакција од страна на грчките владици.

Кога се зборува за почетоците на македонскиот современ писмен јазик, треба посебно да се нагласат книжевните творби пишувани на различни македонски говори, но со грчка азбука. До половината на ЦИЦ век, грчкото влијание било толку силно што во некои населени места во Македонија речиси сосема била заборавена словенската азбука. Карактеристичен бил случајот со Димитар Миладинов, 8 дури во својата педесетта година ја научил кирилицата. Па и самиот Зборник бил пишуван со грчка азбука, дури пред излегувањето бил препишан на кирилица од Константин Миладинов.

Преведувајќи од грчки на македонски народен говор, обично преведувачите се соочувале со проблемот како да најдат соодветни зборови и изрази од литературно обработениот грчки јазик што

народниот говор не можел да им ги предложи. Па, бидејќи тие не можеле да се угледаат на другите словенски јазици, ниту пак на црковнословенскиот, преведувачите започнале да го развиваат народниот јазик, да творат нови зборови, да им придаваат нови нијанси на зборовите со цел да ги изразат своите народни чувства, желби, стремежи, идеали и лингвистички способности.

Евангелието на Хаџи Павел Божигробски е напишано на месниот македонски говор од Ениџе-Вардарско и Гуменџанско. Тоа открива дека во средината на XIX век постоела силна македонска струја за развој на сопствен македонски јазик. Во неговиот јазик се гледале сите карактеристики на народниот македонски говор, особено од Воденскиот крај.

Во 1909 година, биле донесени два листа од „Кониковското евангелие“ на архимандритот Хаџи Павел, од библиотеката на Венијамин Мачуковски, во Дирекцијата на Солунската машка гимназија „Св. Кирил и Методиј“.

На насловниот лист од евангелието стои следниот текст:

„Евангелие на Господа Бога и спаса нашего Исуса Христа сина, новотипосано за секоја недела, од година до година со ред, преписано и диортошено од мене Павел јеромонах, божигробски протосингел, родом Воденска епархија, од село Кониково, Солун, штампа Киријакова Држилец 1852 година.“

Меѓу другото во текстот се вели:

„Пониделник на Велигден од Иоана. Бога никој некој п’т не гу виде. Единородниот син шо е уф пазвата на таткутијата од гу разрешил. И во е мртеријата на Иоана ога пуштија чуфутиту ут Јерусалим попове и левите да го питат, ти кој си: и сиповеда и не се утфрли, мартериса и рече оти не сум јас Христос. И го потпитаа шо си санки Илија ли си ти? И веле, не сум. Профитат ли си? И одговори, не. И му велат, кој си? Санки да дадеме каршил’к, на тие дека не пуштија. Шо велиш заради себе си? Рече јас сум гласут на тоа дека вика натре уф пустини. Исправете патот господинуф как ече Исаија Профитут. И пуштените од фарисеите. И го питаја и казаја, зашто кога така убо крстиш като не си ти Христос ниту Илија, Профитут. Иоан одговори и рече: Јас крстам уф вода, ама то што вие не го познавате, воа е шт иде по мене. Тоа шо се чини пред мене на тоа што азе не сум достоин да утврдам ременут на искорната му. Вија са чиниа на витаварак на Иоана таму дека Иоан крстеше.“

Во книжевното дело на Хаџи Павел Божигробски се гледаат стремежите на македонскиот народ, кој се борел да ја зачува својата самобитност, својот мајчин македонски народен јазик и книжевност и својата народна црква. Ваквата книжевна борба и борбата за отворање македонски народни училишта и цркви е од големо значење за македонскиот културно-национален развој, особено за развојот на македонскиот народен јазик, на кого во тој период му се закани опасност од страна на поразвиениот бугарски книжевен јазик.

И покрај тоа што Хаџи Павел Граматиков Божигробски е еден од малку изучуваните македонски творци на XIX век, неговите лингвистички способности, неговите идеи, стремежи и патриотизам служат за пример и патоказ во културно-националниот развој на македонскиот народ.

Материјалот за Хаџи Павел Граматиков Божигробски е објавен во книгата „Македонски иселенички паноптикум“, од Славе Николовски-Катин, Друштво за наука и уметност, Битола, 1996, 259-266.